

شناخت کلی اعلامیه جهانی حقوق بشر

در یک نگاه کلی می‌توان گفت: «حقوق بشر کمترین حقوق هر انسان است» یا «مفهوم حقوق بشر به عنوان مجموعه حقوقی است که انسان‌ها صرفاً به حکم انسانیت خود از آن برخوردار هستند»^۱ تلاش برای تدوین معیارهای حقوق بشری سابقه‌ای طولانی دارد و سرانجام سازمان ملل متحد به عنوان بالاترین مرجع بین‌المللی وارد عمل شد و اقدام اساسی را با کمک برجسته‌ترین کارشناسان و علاقه‌مندان حقوق بشر انجام داد. به این ترتیب پس از اقدامات کارشناسی گسترده سرانجام «اعلامیه جهانی حقوق بشر» (UDHR: Universal Declaration of Human Rights) با یک مقدمه و ۳۰ ماده تدوین و در ۱۰ دسامبر سال ۱۹۴۸ میلادی (۱۹ آذر ۱۳۲۷ خ) به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید. (متن در بخش ضمیمه ارائه شده است.) این روز به عنوان «روز حقوق بشر» نامگذاری شده است.^۲

به شکل خلاصه برخی از مهم‌ترین نکات اعلامیه عبارت است از:

- ۱- معرفی اعلامیه به عنوان آرمان مشترک تمام انسان‌ها
 - ۲- برخورداری تمام انسان‌ها از حقوق بشر و به خصوص بدون تبعیض عقیدتی، نژادی و جنسی (یادآور شعار انسان فرای عقیده، نژاد و جنسیت) و لزوم تدوین این حقوق در قانون
 - ۳- حق دموکراسی و اداره کشورها با آراء برابر و آزاد مردم در عین اینکه رأی اکثریت حق نقض حقوق بشر و مثلاً ظلم به اقلیت را ندارد.
 - ۴- آزادی همگان تا جایی که به بقیه لطمه نزنند. (این به قانون طلایی آزادی هم مشهور و بسیار مهم است.) معیارهای محدودیت آزادی هم باید در یک حکومت دموکراتیک تدوین گردد.
 - ۵- حق امنیت و دادرسی عادلانه
 - ۶- شرایط اقتصادی و کاری عادلانه
- همانگونه هم که ذکر شد این حقوق جهت تأمین نیازهای اساسی یک زندگی حداقلی انسانی و به بیان دیگر کمترین استانداردها است^۳ نه آن که تضمین کننده بهترین شرایط زندگی افراد باشد.^۴
- اعلامیه جهانی حقوق بشر گرچه مقدس و غیر قابل تغییر نیست، اما راه تکامل زیادی طی کرده و امروزه یکی از مهم‌ترین قواعد بین‌المللی و انسانی است. اکثریت جهان آن را پذیرفته‌اند و به شکل یک «قاعده عرفی بین‌المللی»^۵ یا قاعده اخلاقی بین‌المللی و بخشی از اصول مسلم بین‌المللی^۶ و حتی بخشی از ساختار قانون اساسی جامعه بشری^۷ درآمده است. حکومت‌های ناقض آن به عنوان ناقض حقوق انسان‌ها شناخته می‌شوند. تقریباً تمام دولت‌های آزاد و منتخب مردم تأثیر فراوانی از آن پذیرفته‌اند و کل بشریت به سمت رعایت بهتر اعلامیه می‌رود. ضمناً رعایت و حفظ حقوق بشر در درجه اول وظیفه دولت است.^۸ در عین حال تمام افراد هم وظیفه دارند این قوانین را رعایت کنند.^۹ همچنین حقوق بشر گرچه به تنهایی یک معیار جامع اخلاقی نیست اما رعایت حقوق بشر را باید کف اخلاقی یا حداقل الزامات اخلاقی تلقی کرد.^{۱۰} به هر حال اخلاق حکم می‌کند به حقوق دیگران احترام گذاشته شود.

حقوق مندرج در اعلامیه یک مجموعه به هم پیوسته و منسجم است؛ بنابراین نمی‌توان بخشی از آن پذیرفت و بخشی را

رد کرد.^{۱۱} این حقوق به طور کلی به دو دسته زیر تقسیم می‌گردد:^{۱۲}

۱- حقوق مدنی و سیاسی

۲- حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

در عین حال باید اشاره کرد اعلامیه یک سند لازم‌الاجرای بین‌المللی نیست و ضمانت اجرایی ندارد.^{۱۳} برای لازم‌الاجرا کردن آن تلاش‌های جهانی منجر به تصویب دو میثاق زیر شده است:^{۱۴}

۱- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (با دو پروتکل اختیاری)

۲- میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

که این‌ها در ۱۹۶۶م به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیدند^{۱۵} و بسط بهتر اعلامیه هستند. دولت‌هایی که آن‌ها را بپذیرند موظف به رعایت مفادشان هستند.^{۱۶} میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی دارای دو پروتکل اختیاری است. پروتکل نخست (۱۹۶۶م) این امکان را ایجاد می‌کند که افراد در صورت نقض حقوق‌شان از دولت‌هایی که پروتکل را پذیرفته باشند، شکایت نمایند.^{۱۷} پروتکل اختیاری دوم (۱۹۸۹م) جهت لغو مجازات اعدام است^{۱۸} و دول پذیرنده آن بایستی مجازات مرگ را در کشورشان لغو کنند.^{۱۹} در نهایت «منشور بین‌المللی حقوق بشر» از مجموع اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و پروتکل‌های الحاقی آن تشکیل شده است.^{۲۰}

همچنین تلاش برای تدوین قوانین جدید حقوق بشری ادامه دارد کما اینکه مواردی برای حقوق زنان و کودکان و...

تدوین شده و علم حقوق مرتب در حال پیشرفت است. مثلاً در دنیای امروز جدائی دین از دولت عملاً بخشی از قوانین کشورهای مبتنی بر حقوق بشر است. به این ترتیب که همگان در عقاید شخصی خود بدون لطمه به بقیه آزاد هستند اما قوانین بر مبنای پیشرفت علم و نیازهای روز تدوین می‌گردد. اشاره به این نکته هم لازم است که «شورای حقوق بشر» نهاد اصلی سازمان ملل برای ترویج و حمایت از حقوق بشر است. سازمان‌های غیر دولتی فراوانی نیز در زمینه نقض حقوق بشر فعالیت می‌کنند.

خلاصه کلام این که اعلامیه جهانی حقوق بشر برای تدوین معیارهای حداقلی حقوق تمام انسان‌ها در ۱۹۴۸م (۱۳۲۷خ) تدوین شد. مسائلی همچون برابری تمام انسان‌ها در برابر حقوق بشر، دموکراسی و اداره جامعه با رأی مردم البته بدون ظلم به هیچ کس، آزادی همگان تا جایی که به بقیه لطمه نزنند (قانون طلایی آزادی)، حق دادرسی عادلانه و امنیت، شرایط اقتصادی و شغلی عادلانه از مهم‌ترین مسائلی است که در اعلامیه وجود دارد. این اعلامیه اکنون یک معیار عرفی و اخلاقی جا افتاده جهانی است و دولت‌ها و انسان‌ها وظیفه دارند آن را رعایت نمایند. قوانین کشورهای دموکراتیک نیز تاثیر بسیار زیادی از حقوق بشر پذیرفته‌اند.

حمیدرضا مسیبیان (Hamosaieb@yahoo.com)

کرمانشاه - ۴ مهر ۱۳۹۵

«اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر»^{۲۱}

دیباچه

از آن جا که شناسایی حیثیت و کرامت ذاتی تمام اعضای خانواده‌ی بشری و حقوق برابر و سلب ناپذیر آنان اساس آزادی، عدالت و صلح در جهان است؛
از آن جا که نادیده گرفتن و تحقیر حقوق بشر به اقدامات وحشیانه‌ای انجامیده که وجدان بشر را برآشفته‌اند و پیدایش جهانی که در آن افراد بشر در بیان و عقیده آزاد، و از ترس و فقر فارغ باشند، عالی‌ترین آرزوی بشر اعلام شده است؛
از آن جا که ضروری است که از حقوق بشر با حاکمیت قانون حمایت شود تا انسان به عنوان آخرین چاره به طغیان بر ضد بیداد و ستم مجبور نگردد؛
از آن جا که گسترش روابط دوستانه میان ملت‌ها باید تشویق شود،
از آن جا که مردمان ملل متحد، ایمان خود را به حقوق اساسی بشر و حیثیت و کرامت و ارزش فرد انسان و برابری حقوق مردان و زنان، دوباره در منشور ملل متحد اعلام و عزم خود را جزم کرده‌اند که به پیشرفت اجتماعی یاری رسانند و بهترین اوضاع زندگی را در پرتو آزادی فزاینده به وجود آورند؛
از آن جا که دولت‌های عضو متعهد شده‌اند که رعایت جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را با همکاری سازمان ملل متحد تضمین کنند؛
از آن جا که برداشت مشترک در مورد این حقوق و آزادی‌ها برای اجرای کامل این تعهد کمال اهمیت را دارد؛

مجمع عمومی

این

اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر

را آرمان مشترک تمام مردمان و ملت‌ها اعلام می‌کند تا همه‌ی افراد و تمام نهادهای جامعه این اعلامیه را همواره در نظر داشته باشند و بکوشند که به یاری آموزش و پرورش، رعایت این حقوق و آزادی‌ها را گسترش دهند و با تدابیر فزاینده‌ی ملی و بین‌المللی، شناسایی و اجرای جهانی و مؤثر آن‌ها را، چه در میان خود مردمان کشورهای عضو و چه در میان مردم سرزمین‌هایی که در قلمرو آن‌ها هستند، تأمین کنند.

ماده ۱

تمام افراد بشر آزاد زاده می‌شوند و از لحاظ حیثیت و کرامت و حقوق با هم برابرند. همگی دارای عقل و وجدان هستند و باید با یکدیگر با روحیه‌ای برادرانه رفتار کنند.

ماده ۲

هر کس می‌تواند بی هیچ گونه تمایزی، به ویژه از حیث نژاد، رنگ، جنس، زبان، دین، عقیده‌ی سیاسی یا هر عقیده‌ی دیگر، و همچنین منشاء ملی یا اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر وضعیت دیگر، از تمام حقوق و همه‌ی آزادی‌های ذکر شده در این اعلامیه بهره‌مند گردد.
به علاوه نباید هیچ تبعیضی به عمل آید که مبتنی بر وضع سیاسی، قضایی یا بین‌المللی کشور یا سرزمینی باشد که شخص به آن تعلق دارد، خواه این کشور یا سرزمین مستقل، تحت قیمومت یا غیر خودمختار باشد، یا حاکمیت آن به شکلی محدود شده باشد.

ماده ۳

هر فردی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد.

ماده ۴

هیچ کس را نباید در بردگی یا بندگی نگاه داشت: بردگی و داد و ستد بردگان به هر شکلی که باشد، ممنوع است.

ماده ۵

هیچ کس نباید شکنجه شود یا تحت مجازات یا رفتاری ظالمانه، ضد انسانی یا تحقیر آمیز قرار گیرد.

ماده ۶

هر کس حق دارد که شخصیت حقوقی اش در همه جا به رسمیت شناخته شود.

ماده ۷

همه در برابر قانون مساوی هستند و حق دارند بی هیچ تبعیضی از حمایت یکسان قانون برخوردار شوند. همه حق دارند در مقابل هر تبعیضی که ناقض اعلامیه‌ی حاضر باشد، و بر ضد هر تحریکی که برای چنین تبعیضی به عمل آید، از حمایت یکسان قانون بهره‌مند گردند.

ماده ۸

در برابر اعمالی که به حقوق اساسی فرد تجاوز کنند - حقوقی که قانون اساسی یا قوانین دیگر برای او به رسمیت شناخته است - هر شخصی حق مراجعه‌ی مؤثر به دادگاه‌های ملی صالح را دارد.

ماده ۹

هیچ کس را نباید خودسرانه توقیف، حبس یا تبعید کرد.

ماده ۱۰

هر شخص با مساوات کامل حق دارد که دعوایش در دادگاهی مستقل و بی‌طرف، منصفانه و علنی رسیدگی شود و چنین دادگاهی درباره‌ی حقوق و الزامات وی، یا هر اتهام جزایی که به او زده شده باشد، تصمیم بگیرد.

ماده ۱۱

(۱) هر شخصی که به بزه‌کاری متهم شده باشد، بی‌گناه محسوب می‌شود تا هنگامی که در جریان محاکمه‌ای علنی که در آن تمام تضمین‌های لازم برای دفاع او تأمین شده باشد، مجرم بودن وی به طور قانونی محرز گردد.

(۲) هیچ کس نباید برای انجام دادن یا انجام ندادن عملی که در موقع ارتکاب آن، به موجب حقوق ملی یا بین‌المللی جرم شناخته نمی‌شده است، محکوم نخواهد شد. همچنین هیچ مجازاتی شدیدتر از مجازاتی که در موقع ارتکاب جرم به آن تعلق می‌گرفت، درباره‌ی کسی اعمال نخواهد شد.

ماده ۱۲

نباید در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامت‌گاه یا مکاتبات هیچ کس مداخله‌های خودسرانه صورت گیرد یا به شرافت و آبرو و شهرت کسی حمله شود. در برابر چنین مداخله‌ها و حمله‌هایی، برخورداری از حمایت قانون حق هر شخصی است.

ماده ۱۳

- (۱) هر شخصی حق دارد در داخل هر کشور آزادانه رفت و آمد کند و اقامت‌گاه خود را برگزیند.
- (۲) هر شخصی حق دارد هر کشوری، از جمله کشور خود را ترک کند یا به کشور خویش بازگردد.

ماده ۱۴

- (۱) در برابر شکنجه، تعقیب و آزار، هر شخصی حق درخواست پناهندگی و برخورداری از پناهندگی در کشورهای دیگر را دارد.
- (۲) در موردی که تعقیب واقعاً در اثر جرم عمومی و غیر سیاسی یا در اثر اعمالی مخالف با هدف‌ها و اصول ملل متحد باشد، نمی‌توان به این حق استناد کرد.

ماده ۱۵

- (۱) هر فردی حق دارد که تابعیتی داشته باشد.
- (۲) هیچ کس را نباید خودسرانه از تابعیت خویش، یا از حق تغییر تابعیت محروم کرد.

ماده ۱۶

- (۱) هر مرد و زن بالغی حق دارند بی‌هیچ محدودیتی از حیث نژاد، ملیت، یا دین با همدیگر زناشویی کنند و تشکیل خانواده بدهند. در تمام مدت زناشویی و هنگام انحلال آن، زن و شوهر در امور مربوط به ازدواج حقوق برابر دارند.
- (۲) ازدواج حتماً باید با رضایت کامل و آزادانه‌ی زن و مرد صورت گیرد.
- (۳) خانواده رکن طبیعی و اساسی جامعه است و باید از حمایت جامعه و دولت بهره‌مند شود.

ماده ۱۷

- (۱) هر شخص به تنهایی یا به صورت جمعی حق مالکیت دارد.
- (۲) هیچ کس را نباید خودسرانه از حق مالکیت محروم کرد.

ماده ۱۸

هر شخصی حق دارد از آزادی اندیشه، وجدان و دین بهره‌مند شود: این حق مستلزم آزادی تغییر دین یا اعتقاد و همچنین آزادی اظهار دین یا اعتقاد، در قالب آموزش دینی، عبادت‌ها و اجرای آیین‌ها و مراسم دینی به تنهایی یا به صورت جمعی، به طور خصوصی یا عمومی است.

ماده ۱۹

هر فردی حق آزادی عقیده و بیان دارد و این حق مستلزم آن است که کسی از داشتن عقاید خود بیم و نگرانی نداشته باشد و در کسب و دریافت و انتشار اطلاعات و افکار، به تمام وسایل ممکن بیان و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد.

ماده ۲۰

(۱) هر شخصی حق دارد از آزادی تشکیل اجتماعات، مجامع و انجمن‌های مسالمت‌آمیز بهره‌مند گردد.

(۲) هیچ کس را نباید به شرکت در هیچ اجتماعی مجبور کرد.

ماده ۲۱

(۱) هر شخصی حق دارد که در اداره‌ی امور عمومی کشور خود، مستقیماً یا به وساطت نمایندگان که آزادانه انتخاب شده باشند، شرکت جوید.

(۲) هر شخصی حق دارد با شرایط برابر به مشاغل عمومی کشور خود دست یابد.

(۳) اراده‌ی مردم، اساس قدرت حکومت است: این اراده باید در انتخاباتی سالم ابراز شود که به طور ادواری صورت می‌پذیرد. انتخابات باید عمومی، با رعایت مساوات و با رأی مخفی یا به طریقه‌ای مشابه برگزار شود که آزادی رأی را تأمین کند.

ماده ۲۲

هر شخصی به عنوان عضو جامعه حق امنیت اجتماعی دارد و مجاز است به یاری مساعی ملی و همکاری بین‌المللی، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ضروری برای حفظ حیثیت و کرامت و رشد آزادانه‌ی شخصیت خود را، با توجه به تشکیلات و منابع هر کشور، به دست آورد.

ماده ۲۳

(۱) هر شخصی حق دارد کار کند، کار خود را آزادانه برگزیند، شرایط منصفانه و رضایت‌بخشی برای کار خواستار باشد و در برابر بی‌کاری حمایت شود.

(۲) همه حق دارند که بی‌هیچ تبعیضی، در مقابل کار مساوی، مزد مساوی بگیرند.

(۳) هر کسی که کار می‌کند حق دارد مزد منصفانه و رضایت‌بخشی دریافت دارد که زندگی او و خانواده‌اش را موافق حیثیت و کرامت انسانی تأمین کند و در صورت لزوم با دیگر وسایل حمایت اجتماعی کامل شود.

(۴) هر شخصی حق دارد که برای دفاع از منافع خود با دیگران اتحادیه تشکیل دهد و یا به اتحادیه‌های موجود بپیوندد.

ماده ۲۴

هر شخصی حق استراحت، فراغت و تفریح دارد و به ویژه باید از محدودیت معقول ساعات کار و مرخصی‌ها و تعطیلات ادواری با دریافت حقوق بهره‌مند شود.

ماده ۲۵

(۱) هر شخصی حق دارد که از سطح زندگی مناسب برای تأمین سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش، به ویژه از حیث خوراک، پوشاک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری برخوردار شود؛ همچنین حق دارد که در مواقع بی‌کاری، بیماری، نقص عضو، بیوگی، پیری یا در تمام موارد دیگری که به عللی مستقل از اراده‌ی خویش وسایل امرار معاش را از دست داده باشد، از تأمین اجتماعی بهره‌مند گردد.

(۲) مادران و کودکان حق دارند که از کمک و مراقبت ویژه برخوردار شوند. همه‌ی کودکان، اعم از آن که در پی ازدواج یا بی‌ازدواج زاده شده باشند، حق دارند که از حمایت اجتماعی یکسان بهره‌مند گردند.

ماده ۲۶

- (۱) هر شخصی حق دارد که از آموزش و پرورش بهره‌مند شود. آموزش و پرورش، و دست کم آموزش ابتدایی و پایه باید رایگان باشد. آموزش ابتدایی اجباری است. آموزش فنی و حرفه‌ای باید همگانی شود و دست‌یابی به آموزش عالی باید با تساوی کامل برای همه امکان‌پذیر باشد تا هر کس بتواند بنا به استعداد خود از آن بهره‌مند گردد.
- (۲) هدف آموزش و پرورش باید شکوفایی همه جانبه‌ی شخصیت انسان و تقویت رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باشد. آموزش و پرورش باید به گسترش حسن تفاهم، دگرپذیری و دوستی میان تمام ملت‌ها و تمام گروه‌های نژادی یا دینی و نیز به گسترش فعالیت‌های ملل متحد در راه حفظ صلح یاری رساند.
- (۳) پدر و مادر در انتخاب نوع آموزش و پرورش برای فرزندان خود، بر دیگران حق تقدم دارند.

ماده ۲۷

- (۱) هر شخصی حق دارد آزادانه در زندگی فرهنگی اجتماع سهم و شریک گردد و از هنرها و به ویژه از پیشرفت علمی و فواید آن بهره‌مند شود.
- (۲) هر کس حق دارد از حمایت منافع معنوی و مادی آثار علمی، ادبی یا هنری خود برخوردار گردد.

ماده ۲۸

- (۱) هر شخصی حق دارد خواستار برقراری نظامی در عرصه‌ی اجتماعی و بین‌المللی باشد که حقوق و آزادی‌های ذکر شده در این اعلامیه را به تمامی تأمین و عملی سازد.

ماده ۲۹

- (۱) هر فردی فقط در برابر آن جامعه‌ای وظایفی بر عهده دارد که رشد آزادانه و همه جانبه‌ی او را ممکن می‌سازد.
- (۲) هر کس در اعمال حقوق و بهره‌گیری از آزادی‌های خود فقط تابع محدودیت‌هایی قانونی است که صرفاً برای شناسایی و مراعات حقوق و آزادی‌های دیگران و برای رعایت مقتضیات عادلانه‌ی اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی در جامعه‌ای دموکراتیک وضع شده‌اند.
- (۳) این حقوق و آزادی‌ها در هیچ موردی نباید برخلاف هدف‌ها و اصول ملل متحد اعمال شوند.

ماده ۳۰

- (۱) هیچ یک از مقررات اعلامیه‌ی حاضر نباید چنان تفسیر شود که برای هیچ دولت، جمعیت یا فردی متضمن حقی باشد که به موجب آن برای از بین بردن حقوق و آزادی‌های مندرج در این اعلامیه فعالیتی انجام دهد یا به عملی دست بزند.

^۱ - درس‌های دموکراسی برای همه (مبانی علم سیاست تأسیسی)، حسین بشیریه، مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر، چاپ سوم زمستان ۱۳۸۷/ص ۴۴
^۲ - فصل چهارم توضیحات مربوط به سازمان ملل متحد، برگرفته از سایت سازمان ملل متحد/ص ۲۲۷

۳- مقاله «مضمون و فلسفه‌ی حقوق بشر»، نوشته جیمز نیکل، ترجمه امیرغلامی - منبع:

The Stanford Encyclopedia of Philosophy

- ۴- /اخلاق حقوق بشر، آرش نراقی، نشر نگاه معاصر، چاپ اول ۱۳۸۸ / ص ۱۰
- ۵- نظام بین‌المللی حقوق بشر، دکتر حسین مهرپور، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم ۱۳۸۷ / ص ۵۱
- ۶- فرهنگ حقوق بشر، دکتر بهمن آقائی، انتشارات کتابخانه گنج دانش، چاپ اول پائیز ۱۳۷۶ / صص ۱۶ و ۱۷
- ۷- نظام بین‌المللی حقوق بشر، دکتر حسین مهرپور، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم ۱۳۸۷ / ص ۵۱
- ۸- مقاله «مضمون و فلسفه‌ی حقوق بشر»، نوشته جیمز نیکل، ترجمه امیرغلامی
- ۹- این مساله موجب کاهش شدید درگیری بین مردم و زندگی مسالمت‌آمیز افراد در کنار یکدیگر می‌گردد. مثلاً اختلافات عقیدتی و نژادی با رعایت حقوق بشر بسیار کم رنگ می‌شوند و اقلیت و اکثریت به راحتی قادرند در کنار هم زندگی کنند. تجربه بیشتر کشورهای آزاد جهان این مسئله را تأیید می‌نماید.
- ۱۰- /اخلاق حقوق بشر، آرش نراقی، نشر نگاه معاصر، چاپ اول ۱۳۸۸ / ص ۱۰
- ۱۱- مجموعه مقالات همایش بین‌المللی حقوق بشر و گفتگوی تمدن‌ها، انتشارات دانشگاه مفید، اردیبهشت ۱۳۸۰ / ص ۱۷۴ به نقل از مقاله «حقوق بشر، مفاهیم، جهانشمولی و پیامدها»، دکتر محمود عبادیان
- ۱۲- فرهنگ حقوق بشر، دکتر بهمن آقائی / ص ۱۵
- ۱۳- حقوق بشر در اسناد بین‌المللی و موضع جمهوری اسلامی ایران، دکتر حسین مهرپور، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم ۱۳۸۶ / ص ۴۶
- ۱۴- حقوق بشر در اسناد بین‌المللی و موضع جمهوری اسلامی ایران، دکتر حسین مهرپور / ص ۳۳۰
- ۱۵- فرهنگ حقوق بشر، دکتر بهمن آقائی / ص ۲۲
- ۱۶- حقوق بشر در اسناد بین‌المللی و موضع جمهوری اسلامی ایران، دکتر حسین مهرپور / ص ۴۶
- ۱۷- نظام بین‌المللی حقوق بشر، دکتر حسین مهرپور، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم ۱۳۸۷ / ص ۷۱
- ۱۸- مجازات اعدام در حقوق بشر نفی نشده اما ماده ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی تأکید می‌کند که تنها در مورد مهم‌ترین جنایات و طبق قوانین هنگام وقوع جرم باشد. به این ترتیب اعدام در حقوق بشر بسیار محدود شده است و می‌توان گفت قوانین حقوق بشری گرایش به حذف این مجازات دارند.
- ۱۹- نظام بین‌المللی حقوق بشر، دکتر حسین مهرپور، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم ۱۳۸۷ / ص ۷۸
- ۲۰- نظام بین‌المللی حقوق بشر، دکتر حسین مهرپور / ص ۴۲
- ۲۱- اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر و تاریخچه‌ی آن، گلن جانسون، ترجمه‌ی محمدجعفر پوینده، نشر نی، چاپ دوم ۱۳۷۷ / صص ۸۹-۹۶